

Vanja BAJOVIĆ,
*Asistent Pravnog fakulteta
u Beogradu*

Pregledni članak
UDK: 343.13(510)
Primljeno: 18. novembra 2011. god.

KRIVIČNI POSTUPAK NARODNE REPUBLIKE KINE

Predmet analize su osnovne karakteristike krivičnog postupka Narodne Republike Kine. Imajući u vidu teškoće u pronalaženju rado-va o kineskom pravu na drugim jezicima, osim kineskog, analiza je zasnovana prevashodno na odredbama Zakonika o krivičnom postupku. Nakon uvodnih napomena i istorijskog osvrtu, prvi deo rada posvećen je krivičnoprocesnim subjektima, dok je u drugom delu u kratkim crtama izložen tok krivičnog postupka.

Ključne reči: Kina, krivični postupak, krivičnoprocesni subjekti.

1. Uvodne napomene

U pravnoj literaturi se sve češće ističe da ograničavanje na uporednu analizu anglosaksonskog i evrokontinentalnog pravnog sistema nije dovoljno.¹ Tipični „uporednopravni modeli” koji se konstantno navode, analiziraju, porede, objašnjavaju i prikazuju su Nemačka, Francuska, Italija, Velika Britanija, SAD, a jedno vreme i nekadašnji SSSR. Iako je politička bipolarnost nestala krajem prošlog veka, pravna bipolarnost tj. striktna podela prava na anglosaksonsko i evrokontinentalno i dalje je aktuelna, uprkos evidentnom približavanju ova dva sistema kroz preuzimanje određenih instituta i pravila (sporazum o priznanju krivice, unakrsno ispiti-

¹ Vidi: Kaseze A., *Međunarodno krivično pravo*, Dosije, Beograd, 2005, str. 38, U. Mattel, „Three Patterns of Law: Taxonomy and Change in the World’s Legal Systems”, 45 *American Journal of Comparative Law*, 1997, str. 5-44.

vanje svedoka, i tsl.). I kako svi evropski krivičnoprocesni zakonici vremenom počinju da liče jedni na druge, što usled stvarne potrebe za harmonizacijom, što usled stranih pritisaka i prepisanih rešenja, sve je manje istraživačkih izazova u komparativnopravnom domenu. Sa druge strane, u štampi se svakodnevno govori da „Kina postaje nova ekonomska velesila”, da je po „domaćem bruto proizvodu nadmašila Japan i zauzela drugo mesto u svetu”, da „preti Americi po ekonomskoj moći” da „Kinu ne može zahvatiti finansijska kriza” i tsl., a njena ekspanzija pravda se „marljivošću i mnogobrojnošću Kineza” i „čudnim sticajem okolnosti na međunarodnoj političkoj sceni!” O pravno-političkom uređenju ove države i dalje se nedovoljno zna, što je i glavni motiv pisanje ovog rada.

2. Istorijski osvrt

Sa istorijom dugom 3000 godina, kinesko pravo jedna je od najstarijih pravnih tradicija na svetu. Pravni sistem vekovima se zasnivao se na Konfučijan-skoj filozofiji shodno kojoj država treba da bude „učitelj moralnih vrлина” te da kod pojedinaca formira osećaj savesti koji će ih sprečavati da krše pravila. Osnovna premisa Konfučijanizma je da su ljudi načelno dobri. Ovo „optimističko gledište” smatralo je da se društvo može urediti putem običaja, morala i unutrašnjeg osećaja savesti², pre nego putem strogih i pisanih zakonskih normi nametnutih od strane države. Pojedinaц će se pre povinovati nečemu što oseća kao dobro i ispravno, nego nametnutom pisanom zakonu čiju svrhu ne vidi. Kako pojedinci imaju različite interese, na vladaru je da održi društveni poredak, normiranjem i vrednovanjem ovih interesa. Ali vladar ovo ne treba da postiže diktaturom, već davanjem primera. Kvalitet vladara održava kvalitet društvenog poretka.³

Razvoj moderne kineske države počinje nakon revolucije iz 1912. kada je osnovana Republika Kina. Sprovedene su i reforme pravnog sistema prvenstveno po uzoru na Nemačku i Japan. Jak sovjetski uticaj osetan je od 1949. godine, nakon pobede Komunističke partije i formiranja Narodne Republike Kine. Međutim, ubrzo dolazi do sukoba sa Sovjetskim Savezom i do „Velike proleterske kulturne Revolucije” (1966-1976) tokom koje je pravni sistem u Kini maltene ukinut. Komunistička vlast na čelu sa Mao Ce Tungom je verovala da će pravni sistem ograničiti moć partije i kreirati „buržoasku sudijsku elitu” koja će škoditi ciljevima socijalističke revolucije. U skladu sa ovom politikom, sve pravne institucije, fakul-

2 Koncept poznat u kineskoj tradiciji kao „Li”- Kulturološki i društveno vrednosne norme koje pružaju smernice ponašanja koje će voditi harmoničnom društvu. Ove norme nisu stalne, konačne i nepromenljive, već odražavaju vrednosti koje su prihvaćene u određenom društvu i u određenom vremenskom periodu.

3 O konfučijanizmu opširnije: Grupa Autora, Konfučijanizam-svetske religije, Čigoja, Beograd, 2002.

teti, sudovi i tužilaštva bili su zatvoreni!⁴ Pravni sistem ponovo se kreira tek 1979, kada je i donet važeći Zakonik o krivičnom postupku⁵. Zakonik ima 164 člana, podeljen je na 4 dela, a za razliku od tipičnih evrokontinentalnih zakona u ovoj oblasti, sadrži i odredbe o izvršenju presude. Imajući u vidu da je donet neposredno nakon Kulturne revolucije i da je jedan od prvih donetih zakona nakon tzv. „ponovnog uspostavljanja pravnog sistema”, može se reći da je donošenje ZKP-a u tadašnjim istorijskim okolnostima predstavljalo veliki napredak. Sa druge strane, imajući u vidu da su odredbe ovog Zakonika i dalje na snazi, može se reći da je u današnje vreme on specifičan relikv, koji policiji daje ogromna ovlašćenja, ne predviđa pretpostavku nevinosti, niti načelo *ne bis in idem*, ne predviđa izuzimanje nezakonito pribavljenih dokaza, omogućava donošenje presude i bez neposrednog saslušanja svedoka na suđenju, a na osnovu njihovih iskaza datih policiji tokom istrage, itd.

3. Krivičnoprocesni subjekti

Kinesko pravo ne poznaje pojam stranaka u adverzijalnom smislu te reči, već pod pojmom stranke podrazumeva oštećenog, privatnog tužioca, osumnjičenog, optuženog i podnosioca imovinsko-pravnog zahteva (čl. 82. tačka 2). Narodni tužilac, kao predstavnik države, ne smatra se strankom.

3.1. Sud

Iako Ustav Narodne Republike Kine (čl. 126) i ZKP (čl. 5) formalno propisuju nezavisnost sudova i tužilaštava, predviđajući da su „nezavisni jedni od drugih, kao i od uticaja upravnih organa, javnih organizacija ili pojedinaca” sam izbor sudija negira ovu premisu. Sudovi su podeljeni na Osnovne narodne sudove, Više narodne sudove, Visoke narodne sudove i Vrhovni narodni Sud.⁶ O budžetu sudova i izboru sudija na svakom nivou odlučuju lokalne narodne skupštine, sastavljene su od delegata koje postavlja Komunistička partija.⁷ Vladajuća partija kroz učešće u radu tzv. „sudijskih komiteta” ima čak i mogućnost neposredne kontrole

4 Više o ovome: Yang Cheng, „Criminal Procedure in China: Some Comparisons with the English System”, *The International and Comparative Law Quarterly*, Vol. 37, No.1, Jan. 1988., pp. 190-207.

5 ZKP je stupio na snagu 1.1.1980, a izmene i dopune usvojene su u martu 1996. Dostupan je na: <http://en.chinacourt.org/public/detail.php?id=2693>

6 Prema ZKP-u (čl. 19-22), osnovni Narodni sudovi nadležni su u prvom stepenu, osim ako zakonom nije predviđena nadležnost višeg suda. Viši narodni sudovi nadležni su u prvom stepenu za krivična dela kojima se ugrožava revolucionarni poredak i državna bezbednost, krivična dela za koja se može izreći kazna doživotnog zatvora ili smrtna kazna, krivična dela u kojima je optužen stranac. Visoki narodni sudovi u prvom stepenu su nadležni za krivična dela koja se odnose na čitavu provinciju, a Vrhovni narodni sud za ona koja se odnose na celu državu.

7 Više o tome: Wong Kai Shing, *Reforming China's Judiciary*, dostupno na: <http://www.hrsolidarity.net/mainfile.php/2000vol11no06/555/>

sudijskih odluka. Tako je, primera radi, članom 149. ZKP-a predviđeno da „U slučaju teških ili složenih predmeta ili predmeta u kojima se može izreći smrtna kazna, a u kojima je veću teško da donese odluku, veće će dostaviti slučaj predsjedniku suda da odluči da li će dostaviti predmet sudijskom komitetu na diskusiju i odlučivanje. Veće će prihvatiti odluku sudskog komiteta.”

Reforme u pravosuđu sprovedene su u periodu od 2000-2005. godine⁸. Pre toga, od sudija se zahtevalo samo da, po završetku fakulteta polože sudijski ispit, a neretko se dešavalo da penzionisani vojni službenici, bez ikakve prakse u pravosuđu, budu imenovani za sudije u ime nagrade za lojalnost državi. I atmosfera u sudnici bila je u duhu režima. Sudije i tužioci su nosili vojne uniforme, a za okrivljenog je bilo predviđeno posebno mesto, tačnije boks sa rešetkama odnosno kavez, u pravom smislu te reči. Nakon reformi, vojne uniforme zamenjene su togama, tužilačke crnim odelima u zapadnom stilu, okrivljeni je „izvučen” iz kaveza i dato mu je „regularno” mesto u sudnici. Pored toga, uveden je jedinstven pravosudni ispit za sudije, tužioce i advokate, koji se može polagati po završetku pravnog fakulteta i određene prakse u pravosudnim organima.⁹

3.2. Okrivljeni¹⁰

Pretpostavka nevinosti nepoznat je koncept u kineskom pravu. Izvesna sličnost sa ovom pretpostavkom mogla bi se nazreti u članu 12 koji predviđa da „niko ne može biti oglašen krivim bez zakonito sprovedenog postupka od strane narodnih sudova”, ali ovde se ne radi o pretpostavci nevinosti, već o pravu na suđenje, tačnije o nemogućnosti kažnjavanja bez zakonito sprovedenog krivičnog postupka.¹¹ Naprotiv, moglo bi se tvrditi da Kinesko pravo polazi od pretpostavke krivice imajući u vidu da ZKP izričito predviđa da je branilac dužan da „iznese materijale i mišljenja koji dokazuju nevinost okrivljenog, kao i sve olakšavajuće okolnosti.”(čl. 35)

Jedina prava okrivljenog predviđena ZKP-om su pravo da se služi jezikom koji govori i razume i da mu se obezbede prevodi u slučaju da ne poznaje jezik na kome se vodi postupak (čl. 9), pravo na javno suđenje i pravo na branioca (čl. 11). Međutim i ova retka, načelno proklamovana prava dosta su ograničena. Tako se

8 Petogodišnji plan reformi donet je u oktobru 1999.

9 Ira Belkin, „China”, in Bradely C.M. (ed), *Criminal Procedure-A Worldwide Study*, Second edition, Carolina Academic Press, 2007, str. 103-104.

10 Iako Kineski ZKP, u skladu sa nepostojanjem prethodnog postupka, ne pominje pojam okrivljenog, koristimo ga u ovom radu kao zbirni pojam za osumnjičenog, tj. status koji lice ima tokom istrage i optuženog, odnosno status koji lice stiče nakon podizanja optužnice.

11 Odredba je pre posledica Mao Ce Tungove politike „suđenja od strane naroda”, kada su narodne mase javno na trgovima i bez suđenja odlučivale o nečijoj krivici i pogubile na hiljade nevinih, nego „zapadnjačkih” tekovina pretpostavke nevinosti i prava na pravično suđenje.

javnost može isključiti kada se radi o predmetima koji uključuju državnu tajnu ili privatne poslove pojedinaca ili ako se sudi maloletnim licima (čl. 152). Koncepti „državne tajne” i „privatnih poslova pojedinca” su dosta široki, nejasni i elastični koncepti u kineskom pravu.¹² Pravo na branioca okrivljeni stiže tek kada tužilac podigne optužnicu (čl. 33), što znači da se tokom čitave policijske istrage brani sam.

Priznanje dato policiji može se koristiti kao dokaz u postupku, ali okrivljeni ne može biti oglašen krivim i osuđen samo na osnovu priznanja, u odsustvu drugih dokaza (čl. 46). Shodno tome, ne iznenađuje podatak da je veliki broj priznanja posledica prinude¹³, a da je tortura široko primenjivan metod u policijskoj praksi.¹⁴ Iako je korišćenje torture i drugih nedozvoljenih metoda saslušanja formalno zabranjeno¹⁵, ZKP uopšte ne predviđa izuzimanje nezakonito prikupljenih dokaza.

Mere za obezbeđivanje prisustva okrivljenog regulisane su pod nazivom „obavezne mere” (čl. 50-76), te se iz samog zakonskog naziva vidi da su one pre pravilo, nego izuzetak. Ove mere obuhvataju pritvor, kućni pritvor sa nadzorom i jemstvo. Pritvor je osnovna, uobičajena a dugi niz godina i jedina postojeća mera za obezbeđenje prisustva okrivljenog. Jemstvo i kućni pritvor uvedene su izmenama i dopunama ZKP-a iz 1997, ali se u praksi retko primenjuju.¹⁶

Karakteristično je da ZKP detaljno uređuje lično jemstvo, propisujući uslove koje garant mora da ispuni, njegove dužnosti i eventualne posledice nji-

-
- 12 Primera radi gopoda, koja je poštom poslala svom suprugu u SAD-u novinske članke o separatističkom pokretu u provinciji Ksingjang, osuđena za odavanje državne tajne. Isto tako, istraživač na Univerzitetu Dikinson u SAD-u optužen je za otkrivanje državne tajne kada je za svoje naučno istraživanje prikupljao materijal koji se odnosio na kulturnu revoluciju u Kini! Vidi: Ira Belkin, op. cit., str. 101.
- 13 1994. godine sud u Provinciji Hubei osudio je She Xianglin na smrtnu kaznu zbog ubistva supruge. Krajem marta 2005. „ubijena žena” neočekivano se vratila u svoje selo, a ispostavilo se da je napustila muža i otputovala u drugo mesto sa ljubavnikom! Tokom njenog nestanka, telo žene je pronađeno u jaruzi, u raspadnutom stanju, usled koga je bila nemoguća identifikacija. Porodica žene osumnjičenog ga je optužila da ju je on ubio. Pod pritiskom porodice i lokalnih vlasti, policija je morala da reši slučaj i iznudila je priznanje od osumnjičenog i članova njegove porodice. Iznudeni iskazi rezultirali su u bizarnom suđenju i smrtnoj kazni za ubistvo žene koja je još uvek bila živa! Vidi: Wronged Man Demands Compensation, China Daily, May 12, 2005, U drugom slučaju Nie Shubin bio je pogubljen 1994. zbog silovanja i ubistva. U januaru 2005. osumnjičeni za drugo krivično delo je priznao ubistvo i dostavio policiji sve detalje zločina. Vidi: 2005. Report of the Congressional Executive Commission on China, dostupno na: <http://www.CECC.gov>.
- 14 Iz izveštaja Vrhovnog narodnog tužioca je utvrđeno da je tokom 2003. godine policijska tortura rezultirala sa 460 smrtnih slučajeva i još 117 slučajeva teških telesnih povreda! Vidi: China Bans Court Evidence Gained Through Torture, New York Times, 31 May 2010 dostupno na: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/4491026.stm>
- 15 Čl. 43. ZKP-a: „zabranjeno je iznuđivanje iskaza torturom ili prikupljanje dokaza pretnjom, prinudom, prevarom ili na drugi nedozvoljen način”.
- 16 Po nekim procenama, procenat određivanja pritvora u istrazi premašuje 90 % ukupnih predmeta! Vidi: Ira Belkin, „China”, in Bradely C.M. (ed), Criminal Procedure-A Worldwide Study, Second edition, Carolina Academic Press, 2007, str. 98.

hovog kršenja. Uslovi da bi neko lice bilo garant su: da nije umešan u krivično-pravni slučaj, da je u stanju da izvrši dužnosti garanta, da uživa politička prava, da mu nisu ograničene lične slobode, da ima stalno boravište i stabilne prihode. Osnovna dužnost garanta je da se stara da okrivljeni poštuje svoje obaveze¹⁷, i da odmah obavesti nadležene organe u slučaju njihovog kršenja, a u suprotnom će biti kažnjen. Shodno tome, jemstvo predstavlja veliki rizik za garanta, jer ako se osumnjičeni prekrši neku od svojih obaveza i garant može i krivično odgovarati.

Razlozi za određivanje pritvora su široko postavljeni.¹⁸ Odluku o određivanju pritvora u istrazi donosi policija, a potvrđuje je narodni tužilac. Policija je dužna da, u roku od tri dana od lišenja slobode osumnjičenog dostavi tužiocu zahtev za potvrđivanje odluke o pritvoru. U „posebnim okolnostima” ovaj rok se može produžiti još četiri dana (čl. 69 st. 1). Međutim, ako je reč o „osumnjičenom koji je izvršio više krivičnih dela ili je krivično delo izvršeno u grupi” rok za podnošenje zahteva narodnom tužiocu iznosi 30 dana. (čl. 69 st. 2) Odluku o potvrđivanju pritvora narodni tužilac donosi u roku od 7 dana. Imajući u vidu navedene rokove, policija faktički može zadržati osumnjičenog u pritvoru do 37 dana, i bez odobrenja narodnog tužioca. Međutim, ako se tokom istrage otkrije da je osumnjičeni izvršio još neko krivično delo, navedeni rokovi počinju ponovo da teku od dana kada je novo delo otkriveno (čl. 128).¹⁹

Trajanje pritvora u istrazi nije najjasnije regulisano. Prema članu 124. pritvor u istrazi može trajati najduže dva meseca, osim, ako je slučaj „složen”, kada se može produžiti za još mesec dana. Pravilo je da bi istraga trebalo da se završi u ovom roku. Međutim, ako je reč o krivičnom delu za koje se može izreći kazna zatvora od 10 godina i teža kazna, narodni tužilac može odobriti produženje istrage za još dva meseca, a sve to vreme, osumnjičeni se može držati u pritvoru. (čl. 127). Nakon što policija dostavi predmet tužilaštvu, tužilac ima mesec dana da odluči o

17 Dužnosti okrivljenog su: da ne napušta grad bez dozvole nadležnih organa, da se odaziva pozivima organa postupka, da ne utiče na svedoke, ne uništava ili falsifikuje dokaze. (čl. 57)

18 Shodno čl. 61. ZKP-a organi reda mogu zadržati u pritvoru osumnjičenog, ako postoji neki od sledećih razloga: a) Ako se priprema da izvrši bilo koje krivično delo, izvršava bilo koje krivično delo, ili neposredno nakon izvršenja bilo kog krivičnog dela; b) Ako su ga oštećeni ili svedoci identifikovali kao izvršioca krivičnog dela c) Ako su dokazi nađeni na njegovom telu ili u njegovim prostorijama d) Ako je pokušao da izvrši samoubistvo ili da pobjegne nakon izvršenja krivičnog dela e) Ako postoji verovatnoća da će uništiti ili falsifikovati dokaze f) Ako ne da pravo ime i adresu ili se ne može utvrditi njegov identitet; g) Ako se osnovano sumnja da će izvršiti novo krivično delo

19 Po rečima branilaca, policija nekad produžava ovaj pritvor tako što, nakon isteka prvobitnog roka, pokreće istragu za novo krivično delo, što im omogućava da osumnjičenog drže u pritvoru još 37 dana. Više o tome: „What Legal Remedies Are There for a Citizen who is a Victim of Unlawfully Extended Detention”, dostupno na:

<http://www.southcn.com/law/fzzt/cqjy/cqjybjzl/200310100442.htm>.

podizanju optužnice. Ovaj rok se može produžiti za još pola meseca u „složenim slučajevima ili slučajevima u kojima se može izreći smrtna kazna ili kazna doživotnog zatvora” (čl. 138). Ako tužilac nađe da je za donošenje odluke potrebna dopunska istraga, vratiće slučaj policiji, koja onda ima još mesec dana da sprovede dopunsku istragu. Ovaj zahtev tužilac može podneti još jednom, što znači da dopunska istraga može trajati dva meseca. Pored toga, rokovi ne teku tokom proveravanja da li je okrivljeni duševno bolestan (čl. 122) i dok se ne utvrdi identitet osumnjičenog (čl. 128), a ako se tokom istrage otkrije novo krivično delo osumnjičenog, rokovi počinju da teku od početka (čl. 128). Dakle proizilazi da pritvor u istrazi može *de facto* trajati i duže od godinu dana!

3.3. Branilac

Branilac okrivljenog ne mora biti isključivo advokat, već i lice preporučeno od strane javne organizacije ili jedinice kojoj pripada okrivljeni, ili pak staratelj, rođak ili prijatelj okrivljenog (čl. 32).

Obavezna odbrana predviđena je u slučajevima kada je okrivljeni slep, gluv ili nem, ako je reč o maloletniku, ili ako postupak vodi za krivično delo za koje se može izreći smrtna kazna (čl. 34).

Okrivljeni ima pravo na branioca od trenutka kada istražni organi dostave slučaj tužiocu. Tokom istrage, okrivljeni ima pravo na advokata, nakon što je saslušan ili nakon što mu je određen pritvor. Međutim, kineski ZKP pravi razliku između advokata koji pomaže osumnjičenom tokom istrage i branioca u krivičnom postupku koji uopšte ne mora biti advokat i na koga optuženi ima pravo tek po završetku istrage. Uloga advokata angažovanog tokom istrage svodi se na pružanje pomoći osumnjičenom u pogledu sastavljanja određenih podnesaka i upoznavanja sa njegovim pravima, bez nekih realnih mogućnosti da učestvuje u pripremanju njegove odbrane (ZKP ga i ne naziva braniocem, već advokatom).²⁰ Razgovori između advokata i osumnjičenog koji je u pritvoru (što je po pravilu slučaj) nisu poverljivi, imajući u vidu da je ZKP-om izričito predviđeno da „istražni organi mogu, imajući u vidu težinu krivičnog dela i kada to smatraju neophodnim, prisustvovati njihovom razgovoru.” (čl. 96. st. 2). Pored toga, u slučajevima koji se odnose na državnu tajnu, osumnjičeni mora imati odobrenje istražnih organa, kako bi angažovao advokata ili kako bi se sa njim sastao u pritvoru. (čl. 96).

Za razliku od ovog, „privremenog advokata” tokom istrage, pravo na branioca okrivljeni stiče tek po završetku istrage, nakon što policija dostavi slučaj

20 Shodno čl. 96. ZKP-a advokat angažovan tokom istrage može: a) da osumnjičenom pruži pravne savete u pogledu podnošenja žalbe ili predstavke; b) da podnese molbu za određivanje jemstva u korist osumnjičenog; c) da se kod istražnih organa raspita o krivičnom delu koje se osumnjičenom stavlja na teret; d) da se sastane sa osumnjičenim u pritvoru

tužiocu. Od tog trenutka branilac ima pravo uvida u spise, može prikupljati informacije od svedoka ili drugih lica, zahtevati od tužioca ili suda da pribave dokaze u korist odbrane ili da nalože svedoku pojavljivanje pred sudom. Međutim, ako je za branioca angažovano lice koje nije advokat, njemu je, za vršenje ovih prava neophodno odobrenje narodnog tužioca. (čl. 36).

Stručna odbrana u kineskoj praksi pre je izuzetak nego pravilo. Krivični zakonik naime, predviđa krivičnu odgovornost branilaca za davanje lažnog iskaza, kao i za saučesništvo u ovom krivičnom delu. Pored toga, čl. 38. ZKP-a inkriminiše pomaganje okrivljenom da sakrije, uništi ili falsifikuje dokaze ili da utiče na svedoke da promene iskaz ili da lažno svedoče ili vršenje drugih radnji koje ometaju vođenje postupka. Shodno tome, ne iznenađuje da većina advokata izbegava da se bavi krivicom u sistemu u kome advokat može biti krivično odgovoran za davanje lažnog iskaza, ako pribavi izjavu svedoka suprotnu onoj koju je pribavila policija!

3.4. Oštećeni

Za razliku od položaja okrivljenog i branioca, položaj oštećenog dosta je povoljniji, čak i u poređenju sa sistemima evrokontinentalne pravne tradicije. Oštećeni se smatra strankom u krivičnom postupku (čl. 82. st. 2) i zakonik mu omogućava aktivno učešće u svim fazama postupka. Oštećeni najpre, može policiji podneti zahtev za pokretanje istrage. Ako policija ne pokrene istragu, oštećeni se može obratiti narodnom tužiocu koji može zahtevati od policije da pokrene istragu. Tokom istrage, oštećeni može tražiti od policije preduzimanje određenih istražnih radnji, a istražni organi su dužni da nalaze i mišljenja veštaka dostave kako osumnjičenom, tako i oštećenom (čl. 121). Pre odlučivanja o podizanju optužnice narodni tužilac dužan je da pored osumnjičenog sasluša i oštećenog (čl. 139). Ako narodni tužilac odluči da ne podigne optužnicu, o tome obaveštava oštećenog koji može zahtevati od neposredno višeg narodnog tužioca da preispita ovu odluku, ili pak sam preuzeti gonjenje kao supsidijarni tužilac (čl. 145). Na glavnom pretresu, oštećeni se izjašnjava nakon optuženog, a uz odobrenje suda ima pravo da postavlja pitanja optuženom, svedocima i veštacima. I na kraju, oštećeni može zahtevati od narodnog tužioca da uloži žalbu na presudu po svim osnovama (čl. 182). Pored toga, oštećeni ima pravo na podnošenje imovinskopravnog zahteva²¹, a kako kinesko pravo predviđa i krivično gonjenje po privatnoj tužbi, može se naći i u ulozi privatnog tužioca.

21 Oštećeni koji je izvršenjem krivičnog dela pretrpeo materijalne gubitke, može podneti imovinsko pravni zahtev (čl. 77-78). O imovinskopravnog zahtevu se odlučuje u krivičnom postupku, a kada bi odlučivanje o njemu dovelo do znatnog odugovlačenja postupka, isti sud će, po okončanju krivičnog postupka, nastaviti postupak po imovinskopravnom zahtevu.

Svoja prava u postupku oštećeni može vršiti preko punomoćnika. Punomoćnika pored oštećenog mogu angažovati i njegov zakonski zastupnik ili bliski srodnici, a za punomoćnika se ne mora imenovati isključivo advokat već, kao i u slučaju branioca, i lice preporučeno od strane javne organizacije ili jedinice kojoj pripada oštećeni ili pak staratelj, rođak ili prijatelj oštećenog.

Kolektivistički duh kineskog političko-pravnog sistema, ogleda se i u ulozi „*bliskih srodnika*” okrivljenog ili oštećenog u krivičnom postupku. Tako, srodnici okrivljenog ili oštećenog mogu biti imenovani za branioca, odnosno punomoćnika (čl. 32). Branilac može ispitivati bliske srodnike oštećenog samo uz odobrenje narodnog tužioca ili suda (čl. 37), o pravu na postavljanje punomoćnika, odnosno branioca sud i tužilac neće obavještavati samo oštećenog i okrivljenog već i njihove bliske srodnike (čl. 40. st. 2), bliski srodnici okrivljenog mogu zahtevati ukidanje obaveznih mera prema okrivljenom poput pritvora, jemstva i tsl. (čl. 75). Bliskim srodnicima, po zakonskoj definiciji smatraju se bračni drug, roditelji, deca i braća i sestre „rođeni od istih roditelja” (čl. 82. tač. 6)

4. Tok postupka

Krivični postupak u Kini ima tri faze: istragu, koja je u isključivoj nadležnosti policije, podizanje optužnice i glavni pretres, odnosno suđenje. Slično evrokontinentalnim sistemima, postupak po žalbi je pre pravilo nego izuzetak, a i žalba na drugostepenu presudu je dozvoljena u većini slučajeva.

4.1. Istraga

Istraga je u isključivoj nadležnosti organa reda, tj. policije, osim u slučaju određenih krivičnih dela izvršenih od strane državnih službenika, kada je istraga u nadležnosti narodnog tužilaštva.²²

Tokom istrage istražni organi prikupljaju dokaze koji ukazuju „na krivicu ili nevinost osumnjičenog i težinu krivičnog dela” (čl. 89). Shodno tome, može se reći da je prihvaćen evrokontinentalni koncept istraživanja „materijalne istine”.

Istražni organi (najčešće policija, ili izuzetno narodno tužilaštvo) tokom istrage ne podležu kontroli suda. Samostalni su u donošenju odluka u pogledu lišenja slobode, određivanja pritvora, sprovođenja dokaznih radnji poput određivanja veštačenja, saslušanja svedoka, oduzimanja predmeta i tsl.

Osumnjičeni mora biti saslušan u roku od 24 sata nakon odazivanja pozivu ili lišenja slobode. Saslušanje se obavlja u prisustvu najmanje dva istražitelja i može

22 Reč je o koruptivnim krivičnim delima (pronevera, davanje i primanje mita i zloupotreba službenih dužnosti) i krivičnim delima protiv prava i sloboda građana (nezakonito lišenje slobode, iznuđivanje iskaza torturom, nezakonito pretresanje i tsl.) – čl. 18. st. 2.

trajati 12 sati. Za to vreme osumnjičeni nema pravo da se konsultuje sa advokatom čak i ako se radi o nekom od slučajeva obavezne odbrane. Tako je, primera radi, zakonom izričito propisano da „gluv ili nem osumnjičeni nema pravo na advokata već će saslušanju prisustvovati istražitelj koji se može dobro sporazumeti sa njim i to će se navesti u zapisniku“ (čl. 94). Na kraju saslušanja, osumnjičeni potpisuje izjavu koja se ne izuzima iz spisa i može se koristiti kao dokaz na suđenju. Tek nakon ovog prvog saslušanja osumnjičeni se obaveštava o svojim pravima i omogućava mu se da kontaktira advokata i članove porodice. Međutim, u predmetima koji se odnose na „državnu tajnu” angažovanje advokata moguće je samo uz dozvolu istražitelja (čl. 96).

Po završetku istrage, odnosno kada istražitelji nađu da su činjenice jasne, a dokazi pouzdani i dovoljni, dostavljaju predmet tužiocu zajedno sa svim prikupljenim dokazima.

4.2. Podizanje optužnice

Nakon prijema spisa narodni tužilac, u roku od mesec dana, odlučuje o podizanju optužnice. Ovaj rok se može produžiti za još pola meseca „u složenim slučajevima ili slučajevima u kojima se može izreći smrtna kazna” (čl. 138). Pre donošenja odluke narodni tužilac će saslušati osumnjičenog, oštećene i osobe predložene od strane osumnjičenog i oštećenih. Ako mu raspoloživi podaci ne daju dovoljno osnova za podizanje optužnice, tužilac može zahtevati od policije dopunsku istragu, koja može trajati najduže mesec dana. Ovaj zahtev može se ponoviti još jednom, što znači da dopunska istraga može trajati najduže dva meseca. Sve to vreme osumnjičeni se može držati u pritvoru.

Tužilac podiže optužnicu ako nađe da je „krivica osumnjičenog ustanovljena i da su dokazi pouzdani i dovoljni” (čl. 141). Interesantna je zakonska formulacija po kojoj se za podizanje optužnice zahteva „da je krivica osumnjičenog ustanovljena”. Ovakva formulacija logično nameće pitanje smisla i svrhe suđenja koje sledi nakon podizanja optužnice. Ako narodni tužilac ne podigne optužnicu, oštećeni može od višeg javnog tužioca zahtevati da preispita njegovu odluku, ili pak preuzeti krivično gonjenje kao supsidijarni tužilac (čl. 145).

U skladu sa strogom odvojenošću procesnih uloga, Zakonik o krivičnom postupku ne predviđa kontrolu optužnice. Podizanje optužnice isključivo je prerogativa tužioca, a kontroli suda podleže tek na glavnom pretresu.

4.3. Suđenje

Zajedno sa optužnicom, narodni tužilac dostavlja sudu spisak dokaza i svedoka (čl. 150). Optužnica se dostavlja okrivljenom najmanje 10 dana pre početka suđenja.

Sud odlučuje u veću od troje sudija, dva profesionalca i jednog porotnika tj. „predstavnik naroda” (čl. 147). Sudenja su javna osim ako se radi o predmetima koji uključuju državnu tajnu ili privatne stvari pojedinaca ili ako se sudi maloletnim licima (čl. 152).

Nakon što tužilac pročita optužnicu, optuženom se daje mogućnost da odgovori. Pitanja optuženom mogu postavljati sud, tužilac, branilac, a uz odobrenje predsednika veća i oštećeni i njegov punomoćnik. Pravilo je da dokaze najpre iznosi tužilac pa optuženi. Formalno posmatrano, narodni tužilac, stranke, optuženi i punomoćnici mogu ispitivati svedoke i veštake uz odobrenje predsednika veća (čl. 156), mada su usmena svedočenja prava retkost u kineskoj praksi. Istraživanje sprovedeno 2000. godine od strane Kineskog univerziteta za pravo i politiku u Šangaju, pokazuje da svedoci svedoče na suđenjima u svega 5% slučajeva!²³ Shodno članu 157. ZKP-a, na suđenju će se pročitati „iskazi svedoka koji nije prisutan, nalazi veštaka koji nije prisutan i ostala dokumenta”. Šta više, ranije date pisane izjave svedoka, prikupljene od strane policije, mogu se koristiti kao dokaz čak i ako otkriveni nije imao mogućnost da ispita svedoke!²⁴

Stranke, optuženi i punomoćnici sve do završetka suđenja mogu predlagati izvođenje novih dokaza, a o njihovim predlozima odlučuje veće (čl. 159). Po završetku suđenja, sud se povlači na odlučivanje, a standard za donošenje osuđujuće presude je da su „činjenice jasne, dokazi dovoljni i pouzdani” (čl. 162). Imajući u vidu ovakvo suđenje, zasnovano prvenstveno na dokazima prikupljenim od strane policije, bez neophodnosti neposrednog ispitivanja svedoka na suđenju, sa ograničenom ulogom branioca, ne iznenađuje da procenat osuđujućih presuda u Kini prelazi 99%.²⁵

Za krivična dela za koja je propisana kazna zatvora do tri godine ili novčana kazna, predviđen je skraćeni postupak, pred sudijom pojedincem.²⁶

23 A Penetrating Analysis: Today's Trials Have No Witnesses, Guangming Daily, April 5, 2005, Ji Xiangde, Commentary: In Order to have Witness Testify in Court what is most Required is Institutional Guarantees, Zhabgyi Wang, December 7, 2004., <http://www.CECC.gov>, po čijem izveštaju svedoci se u određenim provincijama pojavljuju na suđenjima u manje od 1% slučajeva!

24 Iako član 47. predviđa da se „Iskaz svedoka može koristiti za odlučivanje samo nakon što je svedok ispitan u sudnici i ako je obema stranama data mogućnost da ga unakrsno ispitaju” realnost je nešto drugačija, i ovaj član po rečima kineskih stručnjaka predstavlja samo mrtvo slovo na papiru. Vidi: Ira Belkin, op. cit., str. 104-105.

25 U periodu od 1997. do 2005, stopa oslobađajućih presuda bila je 0,66%. Vidi: http://lawprofessors.typepad.com/china_law_prof_blog/2006/11/chinas_low_acqu.html

26 Pravilo je da ovaj postupak treba da se završi u roku od 20 dana, narodni tužilac ne mora prisustvovati suđenju, a sud u svakom trenutku može dostaviti predmet istražnim organima, u cilju vođenja istrage i pokretanja redovnog krivičnog postupka, ako nade da sumarna forma nije adekvatan način za rešenje predmeta (čl. 174-179).

4.4. Postupak po žalbi

Pravo žalbe imaju: optuženi, privatni tužilac, njihovi pravni zastupnici, a uz saglasnost optuženog i njegov branilac i bliski srodnici, ako „odbiju da prihvate prvostepenu presudu”. Ova lica žalbu mogu podneti i usmeno, neposredno višem sudu. Narodni tužilac može uložiti pismeni „protest” na presudu koja sadrži neku grešku, a oštećeni i njihovi pravni zastupnici mogu, u roku od 5 dana od prijema pismene presude zahtevati od narodnog tužioca da uloži pismeni protest, o čemu on odlučuje u roku od 5 dana. Rok za ulaganje žalbe ili protesta na presudu je 10 dana. U žalbenom postupku važi zabrana *reformatio in peius* (čl. 190) i pravilo *benefitium cohaesionis* (čl. 186. st. 2),

Odluka drugostepenog suda je pravosnažna, ali ZKP dozvoljava ulaganje žalbe i na drugostepenu presudu.²⁷ Presude u kojima je izrečena smrtna kazna Vrhovni narodni sud ispituje po službenoj dužnosti.

5. Zaključna razmatranja

Ako se demokratičnost jednog društva meri po pravilima njene krivične procedure, izgleda da se vrhovne „zapadnjačke” vrednosti poput demokratije i ljudskih prava, u jednopartijskom kineskom sistemu uopšte ne smatraju vrednostima. Kinesko društvo počiva na drugačijim temeljima i drugačijem društveno-političkom uređenju, što se nesumnjivo ogleda i u pravilima krivičnog postupka. Dok se na zapadu neprestano govori o pravu na pravično suđenje, pretpostavci nevinosti, jednakosti oružja i tsl., a „nadnacionalna” tela poput Evropskog suda za ljudska prava kontrolišu njihovu primenu, daleka i dugi niz godina samoizolovana Kina i dalje funkcioniše po „svojim” pravilima otpornim na uticaj pravno-političke globalizacije. Postupak je zasnovan prevashodno na policijskoj istrazi, nepostojanju kontrole optužnice i suđenju koje je kratko, formalno, a neretko se završava i bez neposrednog usmenog ispitivanja svedoka i veštaka. U takvom sistemu, nema ni govora o pretpostavci nevinosti, ravnopravnosti stranaka, pravičnom suđenju i drugim modernim krivičnoprocesnim načelima. I možda to deluje čudno i „totalitarno” iz perspektive „zapadnog” posmatrača, ali jednopartijsko kinesko društvo upravo ovakve odredbe smatra adekvatnim za zaštitu osnovnih društvenih vrednosti, pod kojima, između ostalog smatra „zaštitu države, javne bezbednosti i održanje socijalističkog društvenog poretka” (čl. 1. ZKP-a NR Kine). Kako su vrednosti sub-

²⁷ Po čl. 203. stranka, njen pravni zastupnik ili bliski srodnik mogu uložiti pismeni protest na pravosnažnu presudu. Razlozi su: novi dokazi koji potvrđuju da su činjenice utvrđene pravosnažnom presudom pogrešne; dokazi na kojima je osuđujuća presuda zasnovana su nepouzdana i nedovoljni ili u suprotnosti jedni drugima; u presudi je pravo očigledno pogrešno primenjeno, presuda je rezultat koruptivnog krivičnog dela izvršenog od strane sudije.

jektivna kategorija, nemoguće je po „našim” ili pak „zapadnjačkim” vrednostima meriti i vrednovati tuđe, već kineski sistem treba razumeti u duhu kineskog društva, istorijski protkanog brojnim uticajima, počevši od konfučijanske filozofije, pa do jednopartijske diktature i kineske dugogodišnje samoizolacije. Nasuprot anglosaksonskom i evrokontinentalnom sistemu koji se danas sve više približavaju i zasnivaju na istim vrednostima, nazivale se one bilo vladavinom prava (*rule of law*) ili pravnom državom (*Rechstadt*), kineski pravni sistem danas stoji kao posebna, izolovana, nedovoljno poznata i neopravdano zanemarena treća kategorija.

*
* *

Vanja Bajović
Assistant
University of Belgrade, Faculty of Law

CRIMINAL PROCEDURE OF THE PEOPLE’S REPUBLIC OF CHINA

The subject of this analysis includes the fundamental characteristics of criminal procedure of the People’s Republic of China. Having in mind the difficulties when it comes to finding papers on Chinese law written in other languages apart from Chinese, the analysis is primarily based upon the provisions of the Code of Criminal Procedure. After introductory remarks and historical retrospective, the first part of the paper is dedicated to the subjects of criminal procedure, whereas the second part comprises a brief description of the course of criminal procedure.

Key words: *China, criminal procedure, subjects of criminal procedure*